

تنوع زیستی در ایران به علت های طبیعی و انسانی کاهش یافته است. بعضی گونه ها مانند سمندر لرستانی، خرس سیاه و ماهی کور غار در خطر انقراض اند. ماهی کور غار فقط در ایران یافت می شود. با مراجعه به منابع معتبر درباره وضعیت تنوع زیستی استانی که در آن زندگی می کنید، مقاله ای بنویسید و در آن پیشنهادهایی برای حفظ زیستگاه های طبیعی و جانداران آن ارائه دهید.

تنوع زیستی استان آذربایجان شرقی

معیار تنوع زیستی در ارتباط با حفظ و مدیریت تنوع زیستی در اکوسیستم های جنگلی است. بطوریکه باید تنوع زیستی در سطح تنوع گونه ای، تنوع ژنی و تنوع اکوسیستم ها حفظ شوند. بر طبق این معیار حتی باید اکوسیستم های حساس هم در مناطق حفاظت شده مورد حمایت و نگهداری قرار گیرند تا میزان تنوع زیستی در سطح به میزان بالاتری حفظ و بتوان در شرایط فعلی یا آینده از ارزش های تنوع زیستی استفاده بعمل آورد.

میزان تنوع زیستی حیات نیز به نحو چشمگیری در مناطق جنگلی نسبت به دیگر مناطق، غنی تر است، اما به رغم وجود چنین سرمایه ای، قراین بیانگر آن است که این منابع سودآور واقعاً مورد تهدید بشریت قرار گرفته است.

در این میان منطقه حفاظت شده ارسباران از نظر تنوع گونه ای جانوری در سطح جهان کم نظیر است. تاکنون ۲۱۵ گونه پرنده، ۲۹ گونه خزنده، ۵ گونه دوزیست، ۴۸ گونه پستاندار و ۱۷ گونه ماهی در مناطق مختلف ارسباران شناخته شده، و برخی دیگر از گونه های جانوری در این جنگل ها به دلایل مختلف ناشناخته مانده است.

این منطقه همچنین، زیستگاه پستاندارانی دیگر چون: گراز، خرس قهوه ای، قره قولاغ، گربه جنگلی، سمور سنگی، خرگوش، شغال، روباه معمولی، تشی، خارپشت اروپایی و... از دوزیستان تریتون تاجدار و انواع قورباغه ها و... از ماهی های ساکن رودهای این منطقه: انواع متنوع زردک، سیاه ماهی، کپور نقره ای، گامبوزیا، اسبله، سوف و انواع سگ ماهی جویباری و... از خزندگان معروف نیز: مار قیطانی، مارمولک چشم ماری، لاسترمای دشتی پشت مشبک و غیره در این زیستگاه زیبا زندگی می کنند.

از گونه های پرندگان بومی ارسباران می توان به «خروس سیاه قفقازی»، کبک، دراج و قرقاول و انواع پرندگان شکاری و تعداد بی شماری پرندگان آبی و خشکی اشاره کرد. در سال های اخیر اجرای مطالعات در باره احیای نسل «مارال»، گوزن منقرض شده در این منطقه یکی از کارهای انجام شده از سوی سازمان حفاظت محیط زیست آذربایجان شرقی در فضایی به وسعت ۷ هکتار از اراضی مرکز تحقیقاتی آینالو است. پوشش گیاهی منطقه حفاظت شده ارسباران از جلوه های طبیعی آن است که متناسب با تغییر فصول سال، زیبایی خاصی به طبیعت منطقه می دهد. درختان این جنگل پهن برگ و مخلوط به چیزی بین حالت نم پسند جنگلهای شمال و نیمه خشکی پسند استپها و جنگل های زاگرس می باشد. نمونه درختان آن کرب، داغداغان، زبان گنجشک، اوری، سماق، بلوط، گیلان وحشی، افرا و غیره است. ناحیه جنگلی ارسباران با داشتن ۸ درصد از سطح کل کشور بیش از ۱۰ درصد گونه های گیاهی را داراست. در استان آذربایجان شرقی و در منطقه ای به مرکزیت شهرستان اهر، یکی از نواحی رویشی سه گانه ایران به نام «آرسباران» وجود دارد. جنگل های این ناحیه با وجود برخی شباهت ها با جنگل های خزری، به دلیل تفاوت های آب و هوایی و گیاهی، ویژگی خاصی دارند و به همین دلیل در برنامه «انسان و زیست کره» یونسکو، این منطقه را در سال ۱۳۵۵ ذخیره گاه زیست کره معرفی شده است.

ارسباران منطقه وسیعی است که دارای ۹۰۰ هزار هکتار وسعت بوده و از دو بخش ارسباران شمالی و جنوبی تشکیل می شود. جنگل های ارسباران توسط یونسکو (سازمان علمی فرهنگی ملل متحد) به عنوان منطقه ای حفاظتی و ذخیره گاه «بیوسفر» (ژنتیکی) در کره زمین مطرح شده است.

این جنگلها که در ارتفاعات رشته کوه قره داغ در شرایط اکولوژیکی خاص بوجود آمده اند، سبب تشکیل جوامع متنوع حیاتی، ترکیب گونه ای و فلور نسبتاً غنی شده است.

این جنگل ها به دلیل قرار گرفتن در محل تلاقی رشته کوه های البرز و زاگرس برخی میزبان برخی گونه های زاگرسی نیز هستند. منطقه جنگلی ارسباران در گذشته نه چندان دور دارای وسعت زیاد بوده و به علت قطع یکسره جنگل برای تامین ذغال وسعت زیادی از این جنگل از بین رفته است، طی آخرین اطلاع وسعت جنگل ارسباران ۱۶۴ هزار هکتار بوده که از این وسعت ۱۴۸ هزار هکتار از آن به عنوان جنگل حمایتی و حفاظتی است.

ارسباران که در گذشته ای نه چندان دور به محدوده وسیعی از کناره رود ارس حد فاصل جلفا تا مغان و بلندی های سبلان، بزقوش و سهند اطلاق می شد، اکنون به دلایل متعدد از قبیل تخریب عرصه های منحصر به فرد جنگلی به مرزهای شهرستان های کلبر و اهر محدود می شود. این منطقه حفاظت شده در شمال غربی آذربایجان شرقی میان سه رودخانه مهم «ارس» در شمال، «ایلگنه چای» در غرب و «کلبر چای» در شرق واقع شده و از جنوب به ارتفاعات «سایگرام» متصل است.

اکوسیستم آذربایجان شرقی

اکوسیستم این استان دارای ویژگی های منحصر به فردی است که مجموعه ای از عناصر هیرکانی و قفقازی و خصوصیات دیگر مناطق گیاهی کشور را در خود جای داده است. افزون بر تنوع عظیم گیاهی، عمده ترین گونه های پستانداران و پرندگان حمایت شده کمیاب را در چتر حمایت خود دارد. توده های کوهستانی آرات در مناطق شمالی آذربایجان شرقی، نفوذ گسترده ای داشته و قوچ و میش از شاخص ترین حیوانات این مجموعه است. در این میان زیستگاه های ییلاقی و قشلاقی تپه ماهوری «کیامکی»، ییلاق «قره چی» و مناطق صخره ای و صعب العبور «کنتال» مأمّن طبیعی انواع گونه های جانوری مانند: کل، بز وحشی، پلنگ و سیاه گوش است. قسمت های میانی که به فلات مرکزی ایران می پیوندد آهو و میش مرغ از گونه های خاص این تپ به شمار رفته و گونه آهو در دشت «ساری یاز» و میش مرغ نیز در منطقه «قره قشلاق» قابل مشاهده هستند.

استان آذربایجان شرقی با برخورداری از جلوه های طبیعی متنوعی از صخره ها، جنگل ها، مراتع، رودخانه ها و کشتزارها، انواع زیستگاه های منحصر به فرد کشور شامل «آنزا»، «کلن»، «پیر دره سی»، «قارونلار»، «قلعه دره سی وینق»، «شاه اتران» و «وایقان» را در خود جای داده است.

گیاهان و درختان دارویی آذربایجان شرقی

دامنه ها و دره های سرسبز آمیخته از درختان، درختچه ها، گل های رنگارنگ، چمنزارها، چشمه سارها و نهرها همراه با آبشار های مرتفع و دیدنی با حیات وحش منحصر به فرد خود ترکیبی بی نظیر و بی همتا از ذخیره گاه های بیوسفر جهان بوجود آورده است. بطوریکه طبق مطالعات انجام شده، تا کنون بیش از ۱۳۴۴ گونه گیاهی در منطقه شناسایی شده است، که به ۴۹۳ جنس و ۹۷ تیره تعلق دارند. از این تعداد، ۸۰ گونه از آنها جنگلی بوده و ۴۰ تا جزو گونه های مهم دارویی می باشد. برخی از گونه ها از لحاظ تنوع ژنتیکی، اسانس و ترکیب موجود، منحصر به فرد می باشد. از جمله گونه های مهم دارویی که مصرف سنتی و رایج در منطقه دارد، میتوان سرخدار، قره قات، زالزالک، آردوج و ارس را نام برد. کارشناسان این حوزه، جنگل های ارسباران را به دلیل داشتن گونه های متنوع گیاهی و جنگلی را در زمره یکی از مناطق با ارزش ژنتیکی جهان شناخته و به جهت برخی ویژگی های خاص یک منطقه رویشی مستقل، با نام منطقه جنگلی ارسباران معرفی کرده اند که یکی از مناطق پنجگانه رویشی ایران محسوب می شود. جنگل های ارسباران از نظر جغرافیایی به اتفاق جنگل های خزری در زمره منطقه جنگل های هیرکانی قرار می گیرد و شباهت زیادی به جنگل های خزری و جنگل های کناره دریای سیاه دارد، با این تفاوت که به جای درختان راش و توسکای جنگل های شمال کشور و درختان کاج حاشیه دریای سیاه، درختان بلوط و ممرز در جنگل های ارسباران رویده است. از جمله گونه های گیاهی مهم منطقه می توان «آوری، ممرز، گردو، چنار، کیکم، عاق، زرشک، گیلان، آلبالو، سرخدار، هفت کول، ارسل، زغال اخته، آلوچه، انار وحشی، زالزالک و ... انواع نعنا عیان، پامچال، آلاله و گراس ها» را برشمرد. گونه های مهم جانوری منطقه عبارتند از: بز، پازن، قوچ، میش، گراز، خرس قهوه ای، گرگ، سیاگوش، روباه، خرگوش، پلنگ، کبک، قرقاول ارسبارانی، هما، انواع شکاری ها، یله مار، تیرک مار، گرز، مار و ... اما مهم ترین و کم یاب ترین گونه جانوری شناخته شده ارسباران نوعی پرند نادر به نام «سیاه خروس قفقازی» است که این منطقه یکی از محدود زیستگاه های آن به حساب می آید. قرقاول ارسبارانی و مارال دو گونه دیگر در معرض خطر انقراض این منطقه هستند که نسل در خطر آنها با برنامه های حفاظتی احیاء و جمعیت آنها در حال حاضر آمار مطلوبی دارد.

پیشنادهایی برای حفظ زیستگاه های طبیعی و جانداران استان آذربایجان شرقی

احیای نسل زیباترین حیوان جنگل های ارسباران: به دنبال موفقیت طرح احیای نسل گوزن مارال در آذربایجان شرقی، زیباترین حیوان جنگل های ارسباران به زادگاه خود بازگشت. نسل «مارال» یا همان گوزن قرمز به همراه نوع دیگری از گوزن این منطقه به نام «شوکا» سال ها پیش در جنگل های ارسباران منقرض شده بود. طبق گزارش های رسمی موجود، آخرین نمونه از گوزن مارال حدود ۶۰ سال قبل در جنگل های ارسباران دیده شد اما از آن سال دیگر اثری از مارال برجای نماند.

با این اوصاف اداره کل حفاظت محیط زیست آذربایجان شرقی با اجرای برنامه ای ویژه و بلند مدت، رویای احیای زیباترین حیوان ارسباران را به واقعیت تبدیل کرد. در حال حاضر ۲۶ راس از مارال های احیای نسل شده در آذربایجان شرقی در جنگل های ارسباران رها شده اند.

مارال های رها شده، ۱۱ راس ماده و ۱۵ راس نر بوده که با بررسی های ژنتیکی بهترین مارال های احیای نسل شده از نظر توان ادامه زندگی هستند.

سازمان جهانی یونسکو در سال ۱۹۷۸ منطقه حفاظت شده ارسباران را به عنوان ذخیره گاه زیست کره در فهرست مناطق باارزش طبیعی جهان ثبت کرد. این منطقه هم اکنون یکی از ۹ ذخیره گاه (حوضچه ژنتیکی) با ارزش زیست کره کشور به شمار می آید. منطقه حفاظت شده ارسباران هم اکنون به وسیله ۹ پاسگاه سر محیط بانی و محیط بانی مدیریت و نظارت می شود. به دنبال محصولات ساخته شده از مواد بازیافتی باشید: مواد بازیافتی معمولاً توسط نماد سبز مثلثی شکل مشخص می شوند. همچنین شما می توانید با نگاه کردن به برچسب محصول، بدانید که چه مقدار از این محصول از مواد بازیافتی ساخته شده است. اما متأسفانه این برچسب در اکثر محصولات ایرانی وجود ندارد.

به محصولاتی که استفاده می کنید توجه کنید: اگر می خواهید وظیفه خود را به نحو احسن در قبال حیوانات انجام دهید، باید از محصولاتی که برای محیط زیست مضر هستند استفاده نکنید. به جرأت می توان گفت که بسیاری از شرکت ها همانند شرکت های لوازم آرایشی که آزمایش های بسیاری را روی حیوانات انجام می دهند، تأثیرات منفی روی گونه های در معرض خطر می گذارند. از محصولاتی که در آن ها روغن پالم بکار رفته استفاده نکنید: روغن پالم در بیشتر مواد غذایی و محصولات آرایشی استفاده می شود. بسیاری از جنگل های گرمسیری در نتیجه تولید این روغن نابود شده اند و حتی برخی از گونه های جانوری نیز رو به انقراض هستند. اگر برچسب روغن پالم را روی محصولی مشاهده کردید از خرید آن محصول جداً خودداری نمایید تا حافظ سلامتی و محیط زیست خود باشید.

از خرید محصولاتی که حیات حیوانات را در معرض خطر قرار می دهند جدا خودداری کنید: بسیاری از مردم از خرید سوغاتی به یاد ماندنی تهیه شده از خز و پر حیوانات لذت می برند اما نمی دانند در پی این لذت ها نسل بسیاری از حیوانات همانند روباه، سمور و... در خطر انقراض قرار می گیرد.

حتماً در مصرف انرژی صرفه جویی کنید: کاهش اثر کلی کربن دی اکسید می تواند از زیستگاه و رفاه انواع گونه های در معرض خطر محافظت کند. شما می توانید با برخی ترفندهای کوچک همانند استفاده از لامپ های کم مصرف، تأثیر بسزایی بر میزان مصرف انرژی و سوخت های فسیلی داشته باشید. همچنین شما می توانید هنگام استفاده نکردن از وسایل الکترونیکی، سیم آنها را از پریز برق بکشید.

قسمتی از وقت خود را به طبیعت اختصاص دهید: بهترین راهکار برای کمک به گونه های در معرض خطر، محافظت از محیط هایی است که آن ها در آنجا زندگی می کنند. شما می توانید برخی آموزش های رایگان در این حوزه را از یک سازمان مردم نهاد همانند مجمع فعالان زیست محیطی کشور دریافت کرده و در برنامه های آنها که در جهت حفاظت از محیط زیست و حمایت از حیوانات است شرکت کنید.

سعی کنید گوشت کمتری بخورید: باید بدانید صنعت دامداری تأثیر زیادی بر محیط زیست می گذارد و حیات بسیاری از گونه های جانوری و حتی انسان ها را در معرض خطر و آسیب جدی قرار می دهد. شما می توانید با روی آوردن به گیاه خواری علاوه بر حفظ سلامتی خود، حیوانات بسیاری را از مرگ حتمی نجات دهید.

به نامزدهای سیاسی که حامی محیط زیست اند را حمایت کنید: بزرگترین مسئله برای جلوگیری از انقراض حیوانات، توجه مقامات سیاسی و صاحب قدرت بر زیستگاه آنها است. شما باید به دنبال نامزدهایی باشید که می خواهند وابستگی به سوخت های فسیلی را کاهش دهند و از شیوه های کارآمد تر کشاورزی پشتیبانی کنند. همچنین باید به پرونده یک نامزد بالقوه توجه کنید که سابقه و مهارت های لازم را درباره مسائل زیست محیطی داشته باشد. پس در حالت کلی باید از نامزدهایی حمایت کنید که به محیط زیست و حیوانات ارزش بیشتری قائل هستند.

از رسانه های اجتماعی استفاده کنید: دانش می تواند ابزاری فوق العاده قدرتمندی جهت کمک به گونه های در معرض خطر باشد. شما می توانید مقالات مرتبط به گونه های در معرض خطر را در رسانه های اجتماعی دنبال کنید. همچنین آموزش نیز می تواند ابزار قدرتمندی در هنگام تحولات اجتماعی باشد، پس برای آموزش دوستان و اعضای خانواده خود از رسانه های اجتماعی استفاده کرده و نگرانی های خود را درباره محیط زیست و حیوانات برای آن ها بازگو کنید.

محصولات پایدار را بازیافت و خریداری کنید: شما باید در تلاش باشید تا محصولاتی مانند قوطی، مقوا و پلاستیک را بازیافت کرده و از محصولاتی که تجزیه پذیر نیستند خریداری نکنید. به عنوان مثال شما می توانید دستمال پارچه ای را جایگزین دستمال کاغذی کنید.